

UDC 792:94(520)(=161.2)“1916”

THE MEETING OF JAPANESE AND UKRAINIAN CULTURE. A UKRAINIAN THEATRICAL GROUP IN JAPAN IN 1916

Y. Okabe

PhD (Economics), Professor

Faculty of Economics

Kobe Gakuin University

518 Arise, Ikawadani-cho, Nishi-ku, Kobe 651-2180, Japan

ORCID: 0000-0001-6438-6908

okabe@eb.kobegakuin.ac.jp

There is minimal research on the background of Ukraine and Japan's relations. In this study, we examined in detail and analysed the arrival of the Ukrainian theatre group led by Karmelyuk-Kamensky Konstantin Leontievich in Japan in 1916. After staging plays with the popular actress, Matsui Sumako, Kamensky's troupe was invited to tour Japan the following year. Thus, from the end of May to that of July 1916, the theatre troupe travelled and performed throughout Japan. The tour was extremely successful, as indicated by the packed auditoriums. In addition to staging plays throughout Japan, Kamensky's troupe introduced the Japanese audience to Ukrainian folk songs and dances, as well as to the folk costumes. Based on the descriptions of Ukrainian wreaths in Japanese newspapers of the time, it is clear that the Japanese, on seeing the Ukrainian folk costumes for the first time, were extremely impressed by Ukrainian culture. The troupe's repertoire included many Ukrainian folk songs and dances, and the dramas and plays were likely staged in Ukrainian. Although the language barrier impeded a complete understanding of the plays, a well-chosen repertoire compensated for this limitation, as evidenced by the positive reviews of the troupe's performances in the Japanese press. Therefore, we conclude that the first acquaintance of the two cultures was successful. On the occasion of the 100th anniversary of the first short-term visit of Smirnova's ballet troupe to

© 2021 Y. Okabe; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Japan, the Russian Embassy in Tokyo held a series of ceremonial events. These events included the mention of the successful tour of the Ukrainian troupe ‘Kamensky’, which did not last three days – as was the case of Smirnova’s tour – but for two consecutive months. This fact, however, is not well known. Thus, this state of affairs has gradually led to the loss of a significant cultural layer of common memory in Ukrainian-Japanese relations. As such, my work attempts to rehabilitate the forgotten cultural heritage achieved by the joint efforts and cooperation of Ukrainians and Japanese. Given that there is still a tendency to reduce the achievements of Ukrainian cultural figures to the common denominator of the achievements of ‘Russians’ or ‘white Russians’, we will continue to work in the field of “cultural archaeology” to “excavate” forgotten and lost Ukrainian names from the history of Japanese-Ukrainian relations.

Keywords: Japan-Ukraine Relationship, Kamensky’s troupe, Matsui Sumako, Ukrainian culture, 1916

Й. Окабе

ЗУСТРІЧ ЯПОНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. УКРАЇНСЬКА ТЕАТРАЛЬНА ТРУПА В ЯПОНІЇ У 1916 РОЦІ¹

Вступ. Початок японсько-українських відносин

Вважається, що перше знайомство українців з японцями відбулось у 1914 р., коли двоє українців прибули в Японію. Відомо, що одним із них був Василь Єрошенко, письменник, який, незважаючи на свою незрячість, володів багатьма мовами, зокрема і мовою есперанто. Другим українцем, який відвідав країну Вранішнього Сонця, був Василь Королів-Старий, один із засновників Української Центральної Ради². Цікавою знахідкою для нашого дослідження також став вірш Міядзава Кенджі “Жінки в полі” (1924 р.), в якому автор порівнював японських жінок з “українськими танцівницями”³. Про довоєнні українсько-японські відносини однією з найгрунтовніших праць є видана в Нью-Йорку в 1972 р. книга Івана Світа “Японсько-українські взаємини 1903–1945 рр.”⁴. Також відомо, що Іван Світ, проживаючи у місті

¹ Це дослідження надалі планується як основа розділу нашої монографії “Історія відносин між Японією та Україною (1915–1937)”.

² Див. докладніше: [Nakay 2007–2008, 137–141].

³ Див. докладніше: [Miyazawa 1997].

⁴ Див. докладніше: [Svit 1972].

Харбіні, з 1932–1937 рік видавав україномовну газету “Маньджурський Вістник”⁵. З 1918 р. проживав у Владивостоці, в 1922 р. переїхав до Харбіна, а згодом побував і в Японії. За сприяння та підтримки японців заснував український клуб для українських емігрантів.

Іван Світ писав, що у 1916 р. професійна українська трупа під керівництвом К. Кармелюка-Каменського прибула на гастролі в Японію. Відтак, “тодішня японська преса багато писала про український театр, подавала загальні відомості про український народ, його життя, пояснювала тексти п’єс, що їх український театр ставив на японській сцені” [Svit 1972, 24]. Також у книзі Світа була розміщена і спільна фотографія українських акторів з японцями, яка так і називалась “Українські актори в Японії”⁶ (мал. 1).

Мал. 1. Світлина “Українські актори в Японії” (за [Svit 1972, 55])

⁵ “Маньджурський Вістник” видавався щотижня у період з 5 серпня 1932 року (№ 1) – 8 серпня 1937 р. (№ 200) тиражем 1500 примірників. Статті друкувалися переважно українською мовою, але зустрічаються і статті російською та англійською мовами.

⁶ Див. докладніше: [Svit 1972, 55].

Та сама світлина супроводжувала текст статті “Український театр в Азії” Івана Світа, що була надрукована в газеті української діаспори “Свобода” в Америці⁷. Проте в жодному із джерел не вказувалось ні імен акторів, ні місця, де було зроблено те спільне фото. У цьому дослідженні, на основі матеріалів японської преси про візит української театральної трупи, ми розглянемо не лише відгуки про театральний тур українських акторів, але й проаналізуємо враження японців від першого знайомства з українською культурою загалом. З огляду на те, що візит української трупи в Японію відбувся завдяки знайомству з японськими акторами Мацуї Сумако та Хогецу Шімамура, вважаємо за доцільне розглянути їхню роль та внесок у розвиток двосторонніх українсько-японських культурних відносин.

Спільна вистава Сумако Мацуї та українських акторів у Театрі імені Пушкіна у Владивостоці

На початку періоду Тайшью, коли відбулася інсценізація роману Лева Толстого “Воскресіння”, відома японська актриса та співачка Мацуї Сумако виконала одну з пісень спектаклю, яка називалась “Пісня Катюші”. Пісня стала надзвичайно популярною в Японії, і у грудні 1915 р. співачка вирушила на гастролі у Владивосток. На жаль, згадок про це турне у біографіях Мацуї Сумако⁸ та Хогецу Шімамура практично не залишилося. Не знаходимо також і конкретних імен акторів у інтерв’ю з Мацуї Сумако. Проте у статті, надрукованій у “Йоміурі Шінбун”, повідомлялося, що “Мацуї виступала на сцені Пушкінського театру разом з акторами-українцями” [Yomiuri Shimbun 1915]. Отож, японська преса та й сама Мацуї Сумако чітко вказували, що актори, з якими співпрацювала її трупа, були українцями за національністю. Також у травні наступного року вийшов друком каталог⁹, в якому було розміщено спільне фото акторів театру, з таким підписом: “21 грудня. Порт. Російські та малоросійські актори в Пушкінському театрі”. І хоч у вищенаведеному коментарі вказувалось, що на фото зображені як російські, так і “малоросійські”, тобто українські, актори, проте і тут не згадувалося ніяких конкретних імен.

⁷ Див. докладніше: [Svit 1953, 3–4].

⁸ Про життя і творчість Мацуї Сумако детальніше див.: [Watanabe 1983; Hasegawa 1985; Akita, Teiichi 1999; Kawamura 2006].

⁹ Детальніше див.: [Shashin Tsuushin 1916, 20].

Мал. 2. Спільне фото труп Сумако Мацуї та Каменського у Пушкінському театрі (за [Shashin Tsuushin 1916, 20]).

У центрі фото – рукостискання Кармелюка-Каменського і Хогецу Шімамура. Праворуч біля Каменського – його дружина Ольга Каменська, а японка, що біля неї, – імовірно, Сумако Мацуї

У газеті “Асахі Шінбун” за 6 травня 1916 р. було надруковано статтю, в якій спецкореспондент із Владивостоку повідомляв про приїзд в Японію театральної трупи, у складі 45 акторів під керівництвом Кармелюка, що разом із трупом Мацуї гастролювала у Владивостоці. Відтак, з вищенаведених слів зрозуміло, що група акторів, з якими співпрацювала Мацуї у Владивостоці, – це була саме професійна трупа Кармелюка-Каменського Костянтина Леонтіївича.

Кармелюк-Каменський (надалі – Каменський, 1858–1932 рр.) – українець за національністю, актор та режисер театру на Далекому Сході, свою творчу діяльність розпочав у Києві. У 1904 р. заснував українську театральну трупу, з якою у 1906–1908 рр. гастролював у Туркменістані та на Кавказі, згодом, у 1912 р. відвідав Китай, Далекий Схід та Сибір. У 1917 р. працював на керівній посаді в організації “Українська громада” в Хабаровську. Навіть

після того, як у 1926 р. трупу було розпущено, він продовжував театральну діяльність, виступаючи у Харбіні та в Шанхаї¹⁰.

Хоч якість світлини з “Каталогу” (мал. 2) не дуже хороша і зображення не чітке, проте можна розгледіти вишитий стрій акторки трупи Каменського та вінок на її голові. Чоловічий склад трупи також у вишиванках. Після того як трупа Каменського успішно ставила театральні вистави на сцені Пушкінського театру у Владивостоці у грудні 1915 р., групу українських акторів за сприяння японських колег Мацуї та Шімамура запросили на гастролі і до Японії. Відтак, надалі у своєму дослідженні ми розглянемо діяльність української трупи на теренах Японії.

Українська театральна трупа під керівництвом Кармелюка-Каменського на гастролях в Японії

Прибуття в Японію, вистави в Кобе. Згідно з працями Івана Світа, українська трупа після виступів у Кобе побувала ще й у таких японських містах, як: Токіо, Йокогама та Камакура, а згодом, після японського турне, мала ще декілька виступів у французьких житлових кварталах у Шанхаї, звідки повернулась у Владивосток¹¹. У таблиці 1, що подається нижче, можна ознайомитися з репертуаром вистав трупи Каменського у Японії.

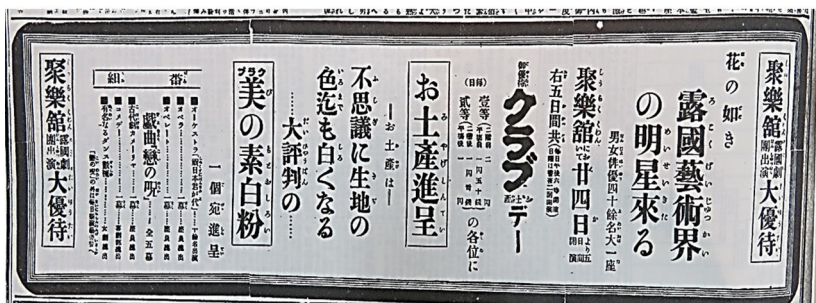
Вважається, що Каменський прибув у Кобе 22 травня, а 23 травня у місцевій газеті “Кобе Шінбун” надрукували оголошення про “приїзд легендарної російської театральної трупи у складі сорока п’яти акторів”. Відтак, з оголошення можемо уявити, наскільки великими були очікування японської публіки стосовно вистав цієї трупи, що відбувалися у будівлі Шюракукан, який ще називали “Західним Імператорським театром”.

23 травня в місцевих газетах “Кобе Шінбун” та “Кобе Юшін Ніппо” з’явилися оголошення про відкриття 24 травня сезону вистав гастролуючої театральної трупи. Протягом наступних п’яти днів всі, хто цікавився українським театром, мали змогу відвідати вистави. Гастролі у Кобе, як видно з мал. 3, відбувалися за підтримки косметичної компанії “Клуб бі но мото ошірой”, яка була спонсором подарунків (косметика власного виробництва, здебільшого пудра) для глядачів, що купили квитки першого та другого класу. Тут також повідомлялося і про показ семи вистав. Програма

¹⁰ Детальніше див.: [Chornomaz 2011].

¹¹ Детальніше див.: [Svit 1953, 3].

розпочиналася національним гімном Японії “Кімі га Йо” у виконанні оркестру. Після цього, як видно з репертуару, виконувались твори різних жанрів: опера, оперета, п’єса, класична драма, комедія тощо. Завершувався виступ українським народним танцем. На жаль, про деякі номери з репертуару не залишилося жодних відомостей, але в одному із газетних оголошень нам вдалось відшукати назву п’єси, яку ставили на сцені японського театру. Так, у газеті “Кобе Юшін Ніппо” вказувалося, що українська група акторів ставила п’єсу “Нещасне кохання”, а про саму п’єсу було написано таке: “Нещасне кохання” – це історія про кохання, про славетних козаків, які проживали в плавнях гирла річки Дунай в Малоросії, а також про життя та побут українців... Загалом сюжет п’єси не важкий, тому навіть не розуміючи мови акторів, можна зрозуміти хід і розвиток подій” [Kobe Yuushin 1916b, 6].

Мал. 3. Перше газетне оголошення про гастролі української трупи Каменського (за [Kobe Yuushin 1916a, 6])

Зважаючи на те, що у вищенаведеному уривку-коментарі з газети вказувалося, що події у п’єсі розвивалися у “Малоросії”, то можемо бути певними, що і публіка була обізнаною з тим, що на сцені були відображені мотиви власне з життя українців. Також на сторінках газети “Юшін Ніппо” за 23 травня 1916 р. було надруковано фото двох акторок трупи у вишиванках та з вінками (мал. 4) [Kobe Yuushin 1916a, 6]. У той же день у газеті “Кобе Шінбун” було розміщене фото жінки у вишиванці з таким коментарем: “керівник жіночого акторського колективу трупи Зірка Каменська” (Зірка Каменська – дружина Каменського¹²) [Kobe Shimbun 1916a, 5] (мал. 5).

¹² Див.: [Chornomaz 2011].

Мал. 4. Актори трупи Каменського у вишиванках (за [Kobe Yuushin 1916a, 6])

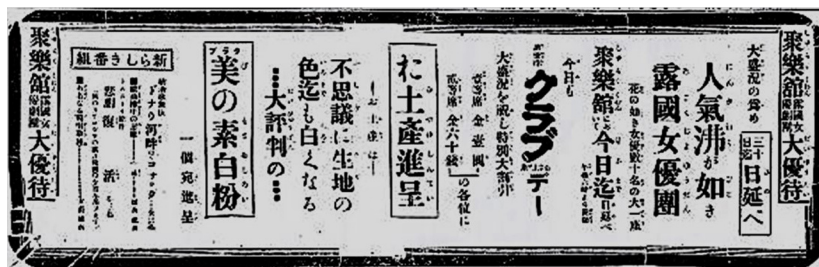
Мал. 5. Зірка Каменська (за [Kobe Yuushin 1916a, 5])

28 травня в одній із газет Кобе було надруковано оголошення про закриття сезону вистав гастролуючої української трупи. Звідси розуміємо, що йдеться про завершення сезону вистав у місті Кобе. Проте в наступному газетному оголошенні (**мал. 6**), повідомлялося, що після офіційного закриття сезону протягом наступних двох днів, 29 та 30 травня, було проведено ще декілька додаткових спектаклів¹³, а саме: ставили оперу “Запорожець за Дунаєм”, та “Воскресіння”, за мотивами роману Льва Толстого. Перший твір був написаний українським композитором Семеном Гулаком-Артемовським, життя і творчість якого припадають на XIX ст.¹⁴. А під час першої інсценізації другого твору, роману “Воскресіння”, відома японська акторка та співачка Мацуї Сумако, про яку ми вже згадували раніше, виконала “Пісню Катюші”, яка завдяки чудовому виконанню стала найпопулярнішою, у той час, пісню в Японії. У коментарі також вказувалося, що при написанні “Пісні Катюші” було використано пентатоніку, музичний лад, притаманний японській традиційній музиці. Авторами тексту пісні були: Шімамура Хогецу та Їофу Сома, а композито-

¹³ Див.: [Kobe Shimbun 1916d, 5].

¹⁴ Детальніше.: [Ontas'kyu 1958, 286–287]. Перша опера українського композитора українською мовою.

ром – Накаяма Шімпей¹⁵. Також відомо, що саме цю пісню на сцені японського театру виконували і актори трупи Каменського.

Мал. 6. Новий репертуар (за [Kobe Shimbun 1916c])

Яке ж враження справили вистави на тогочасну японську публіку? Як згадувалося у деяких джерелах, незважаючи на мову оригіналу п'єс, якої японці не розуміли, гра акторів викликала неабиякі схвальні відгуки та високу оцінку, про що свідчать такі рядки: «з перших днів відкриття сезону зал був переповнений глядачами, вистави проходили з нечуваним успіхом, а після завершення п'єси “Нещасне кохання” глядачі вітали акторів вдячними оплесками» [Kobe Shimbun 1916b, 5], а також зазначалося, що “всі квитки на вистави було блискавично розпродано, захоплення публіки, здавалось, не мало меж. Ейфорію позитивних емоцій викликала не лише майстерна гра акторів, але й знайомство з досі не званою тут культурою” [Kobe Shimbun 1916c, 6].

Також знаходимо деякі згадки і в газеті “Кобе Юшін Ніппо” про те, що “минулого року японські актори, під час гастролей у Владивостоці, познайомились та співпрацювали з українською театральною трупою Каменського. Українські актори були надзвичайно талановитими та професійними, зовсім не схожими на балаганних циган-шахраїв. Особливо японських акторів вразили розшиті блискучими лелітками українські жіночі сценічні костюми, в яких переважали яскраво-червоні та багряні кольори. Вінки з великих квітів та стрічки, які спадали аж до землі, гармонійно завершували сценічний образ українок. Ці барвисті строї асоціювалися у японців із традиційним одягом монголів і татар” [Kobe Yuushin 1916b, 6].

¹⁵ Детальніше про “Пісню Катюші” див.: [Shigetoshi 2010].

З вищенаведених фактів ми пересвідчилися у тому, що японців вразила не лише майстерність українських акторів, але й українські народні костюми.

Табл. 1. Репертуар театральної трупи Каменського (джерела: газета “Кобе Шінбун”, “Кобе Юшін Ніппо”, “Асахі Шінбун”, “Йоміурі Шінбун”, “Йокогама Майнічі Шінбун”)

Дата	Місце	Програма
24–28 травня	Місто Кобе: Будівля Шюра-кукан	1) Оркестр: спільне виконання японського національного гімну “Кімі га Йо”; 2) оркестр, спільне виконання; 3) опера “Запорожець за Дунаєм” 3 дії; 4) Комедія “Сатана в бочці” 1 дія; 5) народний танець “Гопак” (здіяний лише чоловічий колектив); 6) сольні виступи у виконанні жіночого колективу.
29–30 травня	Додаткові виступи в Кобе: будівля Шюра-кукан	До вищенаведеного репертуару додано оперу “Воскресіння” за мотивами роману Льва Толстого.
15–19 червня	Токіо: Хонго-дза	1) Оркестр: спільне виконання японського національного гімну “Кімі га Йо”; 2) Виступ оркестру; 3) Опера (назва не відома); 4) оперета; 5) п’єса “Нещасне кохання” в 5-ти діях; 6) класична драма “Камелія”; 7) “Воскресіння” (“Пісня Катюші”) 3 дії (також було додано коментар: «“Пісня Катюші” написана пентатонікою, притаманною японській традиційній музиці»); 8) Народні танці, сольні виступи.
20–23 червня		Через конфлікт виступи призупинено.
25 червня – 3 липня	Асакуса Кірін-дза	Програма не відома.
18 липня	Місто Йокогама: Міський парк	Виступ із нагоди підписання японсько-російської угоди, репертуар не відомий.

Вистави в Токіо та Йокогамі. Про відкриття сезону вистав гастролуючої трупи Каменського в Токіо повідомлялося в газеті “Асахі Шінбун”¹⁶. Вистави проходили у театрі Хонго-дза в токійському кварталі Хонго в районі Харукі¹⁷. Репертуар був схожий на той, який ставили у Кобе: виконували національний гімн Японії, ставили п’єси “Нещасне кохання” та “Воскресіння”, які як у Кобе, так і в Токіо пройшли з великим успіхом. У газеті “Йоміурі Шінбун” про п’єсу “Нещасне кохання” писали: “У п’єсі змальовується, як козак Хома палко закоханий в Марусю, яка не може відповісти йому взаємністю, бо кохає Гриця, плете різні інтриги, які призводять до трагічного кінця, в якому Маруся отруєє свого коханого, а сама божеволіє. У кінці на це все трагічне дійство з’являється Хома, щиро розкаюється і чинить самогубство” [Yomiuri Shinbun 1916, 5].

З вищенаведеної статті зрозуміло, що у п’єсі “Нещасне кохання” змальовано любовний трикутник. Прототипом Марусі у цій історії була напівлегендарна історична постать, українська народна співачка та поетеса XVII ст. Маруся Чурай, яку ще доволі часто називали “українською Сафо”¹⁸, прототипом Гриця був Гриць Бобренко, а прототипом Хоми – Іван Іскра. Про Марусю Чурай написано дуже багато п’єс та драм, проте з репертуару трупи Каменського, в якому вказувалося, що драма складається з 5 дій, зрозуміло, що українська театральна трупа ознайомила японців саме із твором “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, написаним у 1890 р. Михайлом Старицьким¹⁹, одним із корифеїв українського народного театру, відомим як автор лібрето до опери Миколи Лисенка “Тарас Бульба”²⁰.

Отже, з репертуару зрозуміло, що переважна більшість вистав, окрім “Воскресіння” – це були українські п’єси, драми, сольні виступи та народні танці. До того ж, вважаємо, що “Запорожець

¹⁶ Детальніше: [Asahi Shimbun 1916a, 7].

¹⁷ Детальніше: [Asahi Shimbun 1916c, 4].

¹⁸ Детальніше про Марусю Чурай див.: [Datsenko 2018, 55].

¹⁹ Детальніше.: [Derzh. lit. vyd-vo 1941].

²⁰ Детальніше.: [Odarchenko 1933]. До того ж, хоч у літературі японською мовою про Лисенка згадується дуже мало, проте, є згадки про цього композитора у наступних творах: [Ito 2018].

за Дунаєм” Гулака-Артемовського виконувався мовою оригіналу, тобто українською.

Урочисте відкриття сезону вистав трупі Каменського у Токіо відбулося 15 червня о 18-й годині. Протягом десяти днів²¹ на сцені японського театру трупа українських акторів щодня ставила по одній виставі, а в неділю – по дві²². Водночас, цікавим було те, що перебування української театральної трупи Каменського в Японії випадково збіглося з першим візитом російської балетної трупи Маріїнського театру, у складі якої виступало легендарне подружжя Олени Смирнової та Бориса Романова²³. Так, у газеті “Асахі Шінбун” за 17 червня, у статті “Імператорський театр Тейгекі та Хонго-дза” знаходимо інформацію про те, що: «в театр Тейгекі та Хонго-дза на гастролі приїхали дві трупи з Росії. В імператорському театрі виступала балетна трупа Смирнової у складі з п’яти танцюристів Маріїнського театру. Незважаючи на невеликий склад, виступ балету справив неабияке враження на глядачів. Особливо успішним було виконання хореографічної мініатюри “Умираючий лебідь”. Водночас, в театрі Хонго-дза проходили вистави відомої трупи під керівництвом Каменського у складі 45 акторів. Їхня гра у драмі “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, “Камелія” та виконання “Катюші” відзначалися високою професійністю».

Ціни на квитки балету Смирнової були такими: найдорожчі коштували 3 єни, квитки першого класу – 2 єни 50 сен, другого класу – 1 єна 50 сен, третього класу – 75 сен, четвертого – 40 сен. Вартість квитків на спектаклі трупи Каменського була дещо нижчою: найдорожчі квитки коштували 2 єни, квитки першого класу продавали по 1 єні 50 сен, другого класу – по 1 єні 20 сен, третього класу – по 80 сен, і четвертого класу – по 50 сен. Звідси можемо зробити висновок, що квитки на спектаклі українських акторів були дешевшими, а, отже, і доступнішими для широкого загалу.

Після перегляду балету Смирнової відома японська поетеса Йосано Акіко, перебуваючи під враженням, писала, що “за такий

²¹ Детальніше: [Asahi Shimbun 1916b, 7].

²² Детальніше чит.: [Asahi Shimbun 1916c, 7].

²³ Детальніше чит.: [Hirano 2018, 35–50].

короткий проміжок часу ця трупа змогла розбудити і зворушити серця багатьох японців” [Yosano 1916, 7]. Проте абсолютно протилежну думку зустрічаємо в газеті “Асахі Шінбун”: “Японці, які вперше прийшли подивитись на балет, схоже, не зовсім зрозуміли це мистецтво. Російська балетна трупа не виправдала їхніх сподівань” [Asahi Shimbun 1916d, 7]. Зовсім по-іншому оцінювала японська преса вистави Каменського. Вони були зрозумілими та доступними для всіх, тому і зали під час виступів кілька днів поспіль були переповнені людьми. Трупа Смирнової приїхала в Японію в межах програми культурного обміну з нагоди святкування підписання японсько-російського договору²⁴.

Цікаво, яким же чином і з якою метою опинилася трупа Каменського в Японії? У деяких газетах знаходимо інформацію такого змісту: “Керівник театральної трупи Костянтин Леонтійович Кармелюк-Каменський, який ставив спектаклі на сцені Пушкінського театру у Владивостоці, подорожуючи як турист, разом зі своєю трупкою у складі 45 акторів, планує провести низку культурних заходів по всій Японії і запрошує всіх бажаючих відвідати театральні вистави своєї трупи. (4 травня 1916 р). Генеральне консульство Японії у Владивостоці (печатка)”.

З вищенаведеної цитати зрозуміло, що візит української трупи не мав ніякого стосунку до проведення заходів культурного обміну з нагоди підписання договору між Японією та Росією. Тобто, цілком вірогідно, що українська трупа прибула до Японії, за сприяння Мацуї Сумако, отримавши супровідного листа від Генерального консульства Японії у Владивостоці.

Сезон показу театральних вистав розпочався 15 червня, але “23 червня виступ було скасовано через непорозуміння між акторами” [Asahi Shimbun 1916e, 7]. З 25 червня вистави проводилися в театрі Асакуса Кірін-дза. Згідно з оголошеннями в газетах, гастролі проходили протягом десяти днів. Центральним номером в Асакуса була популярна на той час “Пісня Катюші”, а репертуар, який виконували українські актори в Кірін-дза, дещо скоротили. Вартість квитків на вистави в Асакуса також була значно нижчою і становила всього 15 сен.

²⁴ Детальніше про візит чит.: [Kawashima 2017, 188].

У праці Івана Світа та в газеті “Свобода”, в яких було розміщене фото “Українські актори в Японії” (мал. 1) не вказувалося ні місця, ні дати, ні імен акторів. Проте у дослідженні Черномаза, в якому використано те ж фото, знаходимо коментар, що на світлині – актори трупи Каменського. У газеті “Асахі Шінбун” за 19 липня 1916 р. вийшла стаття, присвячена святковим заходам із нагоди підписання договору в Йокогамі, з фото тих самих акторів, проте в дещо іншому ракурсі, які були зображені на згадуваній світлині (мал. 7)²⁵.

Мал. 7. Світлина “Трупа Каменського на святкуванні з нагоди підписання японсько-російського договору” (за [Asahi Shimbun 1916f, 7])

Звідси зрозуміло, що фото було зроблено не деінде, а саме в Йокогамі. Тепер, коли ми дізналися про місце створення світлини, залишається ідентифікувати акторів. Відомо, що в святкових заходах із нагоди підписання угоди між Росією та Японією брали участь такі високопосадовці, як прем’єр-міністр Оокума Шігенобу, посол Росії Крупенський, міністр закордонних справ

²⁵ Детальніше див.: [Asahi Shimbun 1916f, 7].

Ішії, міністр внутрішніх справ Ічікі, міністр військово-морських сил Японії Като та міністр комунікацій Міноура. Серед них також був і мер міста Йокогама Андо Кенсуке, який, виконуючи обов'язки представника японської дипломатичної місії в Петербурзі, також навчався і в Петербурзькому університеті²⁶. У тій же статті повідомлялося, що “репертуар танцювальної трупи під керівництвом Каменського був доволі розважальним і включав у себе чимало народних танців”. Зважаючи на те, що в газеті “Асахі Шінбун” було розміщене фото з коментарем “Мер міста Йокогама”, то впевнено можемо стверджувати, що друга особа ліворуч – це Андо Кенсуке, а жінка у національному костюмі на фото – це та сама жінка, фотографія якої була у газеті “Кобе Шінбун” із супровідним коментарем “Зірка Каменська”, тобто дружина Каменського (мал. 5).

З вищенаведених фактів та світлин зрозуміло, що трупа Каменського справді виступала в місті Йокогама, проте в місцевій газеті “Йокогама Майнічі Шінбун” жодного разу протягом червня-липня не друкувалося оголошень про гастролі трупи. Звідси можемо зробити висновок, що виступи в Йокогамі не були офіційно запланованими в гастрольному турне. Стаття про виступ українців на святковому концерті в Йокогамі була останньою згадкою про перебування трупи Каменського в Японії.

Висновки. Перший культурний обмін та творчий досвід української акторської трупи в Японії

У процесі дослідження нам вдалося дізнатися, що театральна трупа, про яку в японській пресі неодноразово згадували як про “малоросійську”, це і була українська театральна трупа під керівництвом К. Каменського, з якою співпрацювала Мацуї Сумако у Владивостоці.

Завдяки плідній співпраці з Мацуї Сумако українську трупу запросили і на гастролі в Японію, які випадково збіглися з першим візитом в Японію російської балетної трупи Олени Смирнової.

²⁶ Згодом він викладав у тому самому закладі японську мову та каліграфію. Дещо пізніше був нагороджений орденом святого Станіслава 2 ступеня. Про Андо Кенсуке детальніше див.: [Sawada 1998].

Відомо, що протягом трьох днів трупа Смирнової у складі з п'яти танцюристів виступала на сцені японського Імператорського театру. Виступи балетної трупи справили неабияке враження на японську інтелігенцію, проте реакція пересічних японців була протилежною. Зовсім по-іншому сприйняли в Японії українську трупу Каменського. Так, квитки на спектаклі були блискавично розпродані, а театральні зали були переповнені захопленою публікою протягом усього періоду (з травня по липень) гастрольного турне.

Актори у вишитих українських строях вразили японців не лише своєю майстерною грою у спектаклях, але й виконанням українських народних пісень і танців. Зважаючи на те, що у різноманітних газетах та документах знаходимо згадки про трупу Каменського як про “малоросійську театральну трупу”, можемо стверджувати, що як керівництво театрів, де виступала трупа, так і глядачі, що приходили на вистави, усвідомлювали, що актори були з України і чітко розмежовували діяльність російських та українських діячів мистецтва.

Більш ніж половина номерів репертуару трупи – українські народні танці, пісні та музика. Також відомо, що деякі оперети та драми на сцені японського театру виконувалися українською мовою, тому цілком імовірно, що не всі номери з виступу були зрозумілими для японців. Проте вибір репертуару та сприйняття його японською публікою свідчили про неабиякий успіх української трупи.

З нагоди урочистого святкування 100-річчя від першого короткотривалого візиту балетної трупи Смирнової в Японію російське посольство в Токіо провело низку урочистих заходів²⁷, а згадок про успішне гастрольне турне української трупи Каменського, що тривало не три дні, як турне Смирнової, а аж два місяці поспіль, практично немає. Відтак, таке збайдужіння поступово призводить до втрати значного культурного пласту в історії українсько-японських відносин, тому своєю працею ми всіляко намагалися реабілітувати призабуті культурні надбання, досягнуті неабиякими спільними зусиллями і співпрацею українців та японців.

²⁷ Детальніше див.: [Mainichi Shimbun 2017].

REFERENCES

Staryts'kyu M. (1941), *Oy ne khody, Hrytysyu, ta na vechornytsi [drama iz davnykh chasiv, nar., z muzykoyu, spivamy i tantsyamy v 5-kh diyakh]*, Derzh. lit. vyd-vo, Kyiv, available at: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=9919> (accessed 2020/01/27). (In Ukrainian).

Nakay K. (2007–2008), “Ukrayina i Yaponiya. Deshcho pro vidnosyny mizh oboma krayinamy ta pro ukrayinoznavstvo v Yaponiyi”, *Ukrayins'ka Oriyentalistyka*, Vol. 2–3, pp. 137–41. (In Ukrainian).

Odarchenko P. (1933), “Mykhaylo Staryts'kyu”, *Internet Encyclopedia of Ukraine*, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Toronto Office University of Toronto, Canada, available at: www.encyclopediiaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CS%5CT%5CStarytskyMykhailo.htm# (accessed 2020/01/27). (In Ukrainian).

Onats'kyu Ye. (1958), “Hulak-Artemovs'kyu Semen”, in *Ukrayins'ka mala entsyklopediya: 16 kn.: u 8 t.*, Vol. 1, Book II, Buenos-Ayres, pp. 286–7. (In Ukrainian).

Svit I. (1953), “Ukrayins'kyu teatr v Aziyi”, *Svoboda*, Issue 182, Jersey City, p. 3. (In Ukrainian).

Svit I. (1972), *Ukrayins'ko-yapons'ki vzayemyny 1903–1945 (Istorychnyy analiz i sposterezhennya)*, Ukrayins'ke istorychne tovarystvo, New York. (In Ukrainian).

Chornomaz V. (2011), *Zelenyy Klyn (Ukrayins'kyu Dalekyy Skhid)*, Vydavnytstvo Dalekoskhidnoho federal'noho universytetu, Vlady-vostok. (In Ukrainian).

Akita U. and Teiichi N. (1999), *Koi no aishi Sumako no issho: Denki Matsui Sumako*, Ozorasha, Tokyo. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 7.06, p. 7. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 9.06, p. 7. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 13.06, p. 7. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 18.06, p. 7. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 23.06, p. 7. (In Japanese).

Asahi Shimbun (1916), Osaka, 19.07, p. 7. (In Japanese).

Datsenko I. (2018), “Ukuraina bunka youran no ji to natta boku-tobu”, *Ukuraina wo shiru tame no 65 sho*, Akashishoten. (In Japanese).

Hasegawa Sh. (1985), “Matsui Sumako”, *Shinpen Kindai Bijinden*, Iwanami Bunko. (In Japanese).

Hirano E. (2018), “Roshia Kakumei to Nihon ni okeru bare no juyou. Boumei roshiajin ga motarashita mono”, *SLAVISTIKA (Tokyo Daigaku Daigakuin Jinbunshakaikei kennkyuka suravugo suravu bungaku kenkyushitsu nenpo)*, Tokyo, No. 33–34, pp. 35–50. (In Japanese).

Ito I. (2018), “Roshia ni totte no Ukuraina”, *Ukuraina wo shiru tame no 65 sho*, Akashishoten. (In Japanese).

Kawamura K. (2006), *Matsui Sumako – Geijutsuza Seisui*, Seia-bo. (In Japanese).

Kawashima K. (2017), “Nichiro bare kouryuu – 1916 nen Tengeki de jouensareta Nippon hatsu no bare kouen”, *Kokusai engeki nenkan 2017 sekai no butai geijutsu wo shiru*, Kouekishadahoujin kokusai engeki kyokai Nihon senta, p. 188. (In Japanese).

Kobe Shimbun (1916), Kobe Shinbunsha, Kobe, 23.05, p. 6. (In Japanese).

Kobe Shimbun (1916), Kobe Shinbunsha, Kobe, 25.05, p. 5. (In Japanese).

Kobe Shimbun (1916), Kobe Shinbunsha, Kobe, 26.05, p. 5. (In Japanese).

Kobe Shimbun (1916), Kobe Shinbunsha, Kobe, 29.05, p. 5. (In Japanese).

Kobe Shimbun (1916), Kobe Shinbunsha, Kobe, 30.05, p. 5. (In Japanese).

Kobe Yuushin Nippo (1916), Go Shusha, Kobe, 23.05, p. 6. (In Japanese).

Kobe Yuushin Nippo (1916), Go Shusha, Kobe, 26.05, p. 6. (In Japanese).

Mainichi Shimbun (2017), “Roshia meimon gekijou hatsu rainichi 100 nen kinenten sakunensue, kanrenshiryoku”, Tokyo, 10.01. (In Japanese).

Miyazawa K. (1977), “Kogen shukujo”, *Miyazawa Kenji zenshu*, Chikuma Shobo. (In Japanese).

Sawada K. (1998), “I. A. Goncharofu to nihonin no futari”, *Surabu kenkyuu*, Hokkaido University, No. 45. (In Japanese).

Shashin Tsuushin (1916), March edition, p. 20. (In Japanese).

Shigetoshi N. (2010), *Ryukouta no Tanjo. “Kachusha no Uta” to sono jidai*, Yoshikawa Kobunkan. (In Japanese).

Yomiuri Shimbun (1915), *Tabikogyou kara Sumako kaeru. Shiberia wa tou yuki.* (In Japanese).

Yomiuri Shimbun (1916), Tokyo, 17.06, p. 5. (In Japanese).

Yosano A. (1916), “Suna no tou sono ori no kanso”, *Onna Gaku Sekai.* Hakubunkan, Tokyo, August, 1916. (In Japanese).

Watanabe J. (1983), *Joyuu.* Shueisha Bunko. (In Japanese).

Й. Окабе

ЗУСТРІЧ ЯПОНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. УКРАЇНСЬКА ТЕАТРАЛЬНА ТРУПА В ЯПОНІЇ У 1916 РОЦІ

Наукових досліджень про початок українсько-японських взаємин є доволі мало. У цьому дослідженні ми детально розглянули та проаналізували приїзд української театральної групи під керівництвом Кармелюка-Каменського Костянтина Леонтійовича в Японію в 1916 році. Після спільних постановок п'єс із популярною на той час Мацуї Сумако, трупу Каменського наступного року запросили на гастролі в Японію. З кінця травня і до кінця липня театрального труппа подорожувала по всій Японії. Гастрольне турне було надзвичайно успішним. Свідченням цього були переповнені зали глядачів. Актори труппи Каменського на сцені японського театру ставили не лише п'єси, але й були першими, хто познайомив японського глядача з українськими народними піснями і танцями, а також народним строєм. З описів українських вінків у тогочасних японських газетах зрозуміло, що японці, які вперше побачили український народний одяг, були надзвичайно вражені українською культурою. Відомо, що в репертуар труппи входило багато українських народних пісень і танців. Цілком ймовірно, що і постановка драм та п'єс відбувалась українською мовою. Звісно, мовний бар'єр був перешкодою для повного розуміння п'єс, але правильно підібраний репертуар компенсував цей дискомфорт, про що свідчили схвальні відгуки стосовно виступів труппи у японській пресі. Відтак, вважаємо, що перше знайомство культур пройшло успішно. З нагоди урочистого святкування 100-річчя від першого короткотривалого візиту балетної труппи Смирнової в Японію російське посольство в Токіо провело низку урочистих заходів, а згадок про успішне гастрольне турне української труппи Каменського, що тривало не три дні, як турне Смирнової, а аж 2 місяці поспіль, практично немає. Відтак, такий стан речей поступово призводить до втрати значного культурного пласту спільної пам'яті в українсько-японських відносинах, тому своєю працею ми всіляко намагалися реабілітувати призабуті культурні надбання, досягнуті неабиякими спільними зусиллями і співпрацею українців та японців. Зважаючи

на те, що і до сьогодні побутує тенденція зводити досягнення українських культурних діячів до спільного знаменника досягнень “росіян” або “білорусів”, в майбутньому ми й надалі працюватимемо в напрямку “культурної археології” по “розкопці” забутих та втрачених українських імен у сфері японсько-українських відносин.

Ключові слова: японсько-українські відносини, трупа Каменського, Мацуї Сумако, українська культура, 1916

Стаття надійшла до редакції 07.06.2020